

ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਲਹਿਰ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਹੋਈ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ 12 ਵੀਂ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਵਿਚ ਇਸ ਤੌਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਪਟਾ ਦੇ ਉਲਟ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਇਕਾਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰੇਗੀ। ਦਲੀਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਵਿਚ ਸੇਚੀਆਂ ਹੱਟਗੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ 1958-59 ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਪੁਨਰ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਦੇਰ ਸੀ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਲਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਾਹਿਤਕ ਫਰੰਟ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਪਟਾ ਥੀਏਟਰ ਫਰੰਟ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ? ਇਹਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸੇਚੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਫਰੰਟ 'ਤੇ ਤੰਗਦਿਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਣ। ਪਰ ਹੇਲੇ-ਹੇਲੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝੇਤੇ ਦਾ ਰੂਪ ਪਾਰ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਇਪਟਾ ਅਤੇ ਪੀ.ਡਬਲੀਊ.ਏ.) ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਪੁੰਦਲੀ ਪੈਣ ਲੱਗੀ।

ਅੱਜ ਵੀ ਪੁਨਰ-ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਐਵੇਂ ਖੁਸ਼ਫ਼ਹਿਸ਼ੀ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੈ। ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਦੋਨੋਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਭਾ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਵੀ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੈਕੂਲਰ, ਜਮੁੰਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵੇਖਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਹੋਵੇ। 1936 ਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦਾ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਵੀ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਇਹੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਬਾਰੇ ਸਾਫ਼ ਹੋਣੀਏ, ਐਵੇਂ ਖੁਸ਼ਫ਼ਹਿਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੀਏ। ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਕੋਈ ਸਹੀ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ। ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਲ੍ਕੀਰ ਹਿੱਚਟੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਡਾ. ਨਾਮਵਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਧਾਰਮਕ ਬੁਨਿਆਦਵਾਦ ਤੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਹੁੰਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਇਸ ਨਾ-ਬਿਵਾਦੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੈ। ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝੇਤਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਸਥਾਪਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ

ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਕਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦੀ ਮੱਜ਼ਾਹਾਨੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਨੂੰ ਲਈ। ਇਸ ਸਭਾ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਵੱਲ ਵਿਚਾਰਪਾਰਕ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸੀ ਪਰ ਸਮੁੰਚੀ ਸਭਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਇਕਾਈ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦੇ ਲਈ ਖਰਚ ਅਤੇ ਪੰਥ ਲਈ ਇਹਦੀ ਲੇਡ ਸੀ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਹੋਰ ਸਨ ਪਰ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜੋ ਬਾਹਰਗੁਖੀ ਹਾਲਾਤ ਸਨ, ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਡੇ ਫੈਸਲੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੈਣੇ ਪਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਫੈਸਲੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹੇ ਸਮਝੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦਾ ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਗਵਰਨਰ ਵੱਲੋਂ ਹੋਵੇ, ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਤੁੱਕ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਨਾਂ ਵੱਡਾ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਜ਼ਿਸ਼ਨ, ਸਦਕਾ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੈਪਟਨ ਕੰਵਲਜ਼ੀਤ ਸਿੰਘ ਬੀਬੀ ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭੱਠਲ ਆਦਿਕ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲੰਚ, ਡਿਨਰ ਖਾਣ ਜਾਣਾ ਵੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਵਾਗਤੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਛੇਡ ਦੇਂਦੇ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ, ਨਾਰੂ ਜੋਨ ਕਲਚਰਲ ਸੈਂਟਰ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਫੇਡ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਜੁਗਤ ਜੁਟਾਏ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਲੋਕਲ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਡੈਲੀਗੋਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਉਂਤਬੱਧਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਥੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸਜ਼ਾਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਾਰੰਦਾਜ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਾਰਬਕਤਾ ਹੈ। ਅਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਘਾਟਾਂ ਕਰਕੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕਾਈ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੱਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਉਂਤਬੱਧੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ।